

SPOREN⁴⁶ VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

OKTOBER - NOVEMBER - DECEMBER 2022

DE DADERS DEEL 2

Actualiteit

Tot welk punt kan je nog
van hen houden?
Katrin Himmler
p. 2

Auschwitz

Radertjes in de mechaniek
van de wreedheid:
Fritzsch en Palitzsch
p. 4

Vraagstuk

SS-*Standartenführer* Paul Blobel
p. 6
+ pedagogische fiche p. 9

Uitgediept

Het regime van de Rode Khmer
in Camdodja
p. 10

No Comment

p. 15

Wist je dit?

Maria Mandl, het 'beest'
van Auschwitz
p. 16

Biblio

Het verhaal in beeld
p. 17

Klasreflectie

De brutale Duitse bewakers van
SS-*Auffanglager* Breendonk
p. 18

Varia

p. 20

UITGELEZEN?

DEEL MIJ MET COLLEGA'S...

TOT WELK PUNT KUN JE NOG VAN HEN HOUDEN?

KATRIN HIMMLER

Op het eerste gezicht zou het begrijpelijk zijn te opteren voor een naamsverandering wanneer men als familienaam Himmler draagt. Katrin Himmler daarentegen koos ervoor haar familienaam te behouden na haar huwelijk en dus niet de naam van haar Israëlitische man te dragen. Zij wordt geboren in 1967 en studeert politieke wetenschappen. Haar grootvader is de jongere broer van nazikopstuk Heinrich Himmler, Ernst Himmler die in 1945 sterft te Berlijn. In de familie werd gezegd dat Katrins grootvader geen politieke interesse koesterde, wat hem moest vrijpleiten van zijn broers daden. Echter ontdekt Katrin dat de waarheid anders is; zij ontdekt dat haar grootvader een lidmaatschap had bij de NSDAP en zelfs lid was van de SS. In haar boek Die Brüder Himmler – Eine deutsche Familiengeschichte (2005) rekent ze af met haar eigen familiegeschiedenis.

Katrin Himmler, als achternichtje van het hoofd van de SS Heinrich Himmler, weet haar familie goed te plaatsen in de familie Himmler; haar grootvader was de jongere broer van de door Hitler genoemde 'der Treue Heinrich' en werd binnen haar familiegeschiedenis steeds vrijgepleit van eventuele begane verschrikkingen ten tijde van het nazisme, en dit tot op de dag dat ze onderzoek is gaan verrichten naar de werkelijke inbreng van haar eigen grootva-

der. Ze ontdekte dat ook haar grootvader, net als haar andere grootoom, evenzeer betrokken waren bij de begane misdaden. Katrin Himmler: "In onze familie was Heinrich zo vreselijk, zo'n enorm monster, dat alle andere leden van de familie, die ook fervente nazi's waren, volstrekt onbelangrijk werden. Niemand noemde hen. Niemand stelde vragen." Wanneer ze deze duistere geschiedenis ontdekt, bespreekt ze dit met haar vader

waarmee ze een goede band heeft. Dit dacht ze althans; bij het voorleggen van de bewijsstukken, wilde haar vader er niet over praten. Niet enkel haar grootvader, die ze nooit gekend heeft, maar ook andere familieleden geven hun geheimen prijs, waaronder haar grootmoeder. Over haar weet ze te vertellen: "Ik hield echt van haar. Ik was erg op haar gesteld. Het was heel moeilijk toen ik haar brieven vond en vernam dat ze contact onderhield met oude

Heinrich Himmler wordt in 1900 in München geboren. Op 23-jarige leeftijd wordt hij lid van de NSDAP en neemt deel aan de mislukte Hitler-Putsch. In 1925 sluit hij zich aan bij de net opgerichte SS, waar hij vier jaar later *Reichsführer* van wordt. Dit tot dan klein onderdeel van de SA weet hij uit te bouwen tot een ware 'zwarte orde'. Een jaar na de *Machtsübernahme* neemt Heinrich Himmler de *Gestapo* over van Göring. In 1936 nationaliseert hij verschillende politiemachten en weet zich hierbij tot één van de meest machtigste mannen in het nazirijk te maken. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zal zijn SS ingezet worden bij de judeocide. Himmler bereikt in 1943 zijn hoogtepunt wanneer hij Minister van Binnenlandse Zaken wordt. Aan het einde van de oorlog onderhandelt hij op eigen initiatief met de Geallieerden, waarop hij door Hitler uit al zijn ambten wordt ontslagen. Eind mei 1945 pleegt Heinrich Himmler zelfmoord nadat hij werd gearresteerd door het Britse leger. Heinrich Himmler heeft samen met zijn echtgenote één biologische dochter: Gudrun Burwitz, geboren Himmler (zie *Sporen van Herinnering* 48).

Katrin Himmler: Ik heb mijn best gedaan om iets positiefs aan deze naam te koppelen

© Alle rechten voorbehouden

nazi's en dat ze pakjes stuurde naar een ter dood veroordeelde oorlogsmisdadiger. Ik werd er miselijk van. Het was erg moeilijk voor me."

In 2005 brengt Katrin Himmler het boek *Die Brüder Himmler – Eine deutsche Familiengeschichte* uit. Ze vond het toen meer dan belangrijk haar eigen familiegeschiedenis onder ogen te komen. Andere familieleden konden weliswaar weinig begrip opbrengen voor haar ondernomen familiale opzoeken; ze bracht hierbij een te bewaren geheim openbaar, wat haar niet bij iedereen in dank werd afgenomen. "Het was echt goed voor mij om het boek te schrijven, en het is goed voor mijn zoon dat ik het gedaan heb. Maar ik kan niet voor mijn familie spreken. Ik denk dat sommigen van hen het anders zouden zien", stelt Katrin, en vervolgt: "Het gebeurt ook dat familiebanden verbroken worden. Als je zo'n demon uit de fles laat. Hoe dan ook, dat is erg pijnlijk. Ik vind het jammer dat de banden met bepaalde familieleden zijn verbroken, of dat ze boos op me zijn. Het doet pijn.

(...) Ook dat is een gevolg van het uit de fles laten van de demon, want velen houden hem liever binnen opgesloten."

Ze stelt (zich) openlijk de vraag naar de liefde die men kan hebben voor familieleden waarvan je weet wat ze gedaan hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze formuleert haar antwoord aldus: "Ik denk dat de interessante vraag is waar we de grens trekken. Mensen als Heinrich die bijna even verantwoordelijk waren als hij, of iets minder verantwoordelijk, en mensen die iets meer bij de misdaden betrokken waren dan mijn grootvader. Deze grenzen... zijn niet makkelijk te bepalen. Ze zijn nogal wazig. Ik vraag me steeds weer af: Op welk punt wordt het onmogelijk om van die ouders te houden? Tot welk punt kun je nog van ze houden? Waar ligt het breekpunt? Ik denk dat het een heel moeilijke vraag is, en dat elk van die kinderen er anders op antwoordt. Voor het grootste deel denk ik dat de meeste kinderen van de echte nazimisdadigers het evenwicht niet kunnen vinden. De meesten besluiten zich volledig

van hun ouders af te sluiten, zodat ze hun eigen leven kunnen leiden, zodat het verhaal hen niet vernietigt, of ze besluiten tot loyaliteit en onvoorwaardelijke liefde, en vegen alle negatieve dingen weg. Ik denk dat het heel moeilijk is om tussen deze twee uitersten in te zitten."

Tot slot besluit Katrin Himmler haar aandeel in de documentaire als volgt: "Ik heb mijn best gedaan om iets positiefs aan deze naam te koppelen, omdat ik deze geschiedenis probeerde te onderzoeken. Persoonlijk denk ik dat ik me niet langer hoeft te schamen voor deze familieband. Ik heb mijn best gedaan om er afstand van te nemen, en om het kritisch onder ogen te zien. Natuurlijk houdt het nooit op. Ik denk niet dat dit proces ooit af is. Het is eerder iets waar we aan moeten blijven werken. Ik ben er zeker van dat ik er de rest van mijn leven mee te maken zal hebben."

Johan Puttemans
Pedagogische coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

RADERTJES IN DE MECHANIEK VAN DE WREEDHEID:

FRITZSCH EN PALITZSCH

© Alle rechten voorbehouden

Karl Fritzsich in Auschwitz

Na de kampcommandanten van Auschwitz (zie Sporen van Herinnering 45), zijn nu lager geplaatste SS'ers aan de beurt, die allen een traumatische herinnering hebben nagelaten in het geheugen van de overlevenden. Karl Fritzsich en Gerhard Palitzsch waren beiden SS-Hauptsturmführer en hebben door hun buitengewoon wrede omgang met de kampgedetineerden een plaats veroverd in haast alle (algemene) werken over Auschwitz.

Karl Fritzsich werd geboren in 1913 in Nassengrub (Mokřiny) in het Tsjechische Sudetenland. Hij trad in 1930 toe tot de NSDAP en de SS. Drie jaar later begon hij zijn dienst in Dachau.

Toen Auschwitz in gebruik werd genomen (mei 1940), werd hij *Schutzhaftlagerführer* en plaatsvervanger van commandant Rudolf Höß. Fritzsich liet in juli 1941 toe dat pater Maximiliaan Kolbe de plaats zou innemen in een cel van Blok 11 in Auschwitz I (het *Stammlager*) van een Poolse man die een vrouw en kinderen had. Dit was gebeurd na de ontsnapping van een kampgedetineerde eerder dat jaar. Bij een ontsnapping was het de regel dat de

overblijvenden zouden boeten voor de ontsnapt. Kolbe overleefde de hongerdood twee weken en werd tenslotte gedood met een fenolinjectie. Fritzsich had de gewoonte een 'welkomstwoord' te houden voor nieuw aangekomen kampgedetineerden. Hij gaf vorm aan het terreursysteem in het kamp, voerde de selectie van gevangenen voor de hongerdood zelf uit en had de leiding over de eerste proeven met het gebruik van Zyklon B om gedetineerden massaal te vermoorden. Dit gebeurde voor het eerst grootschalig in september 1941 om een overschot van (door de nazi's als overbodig beschouwde) zieke gedetineerden uit de

weg te ruimen. Het experiment werd door Fritzsich geleid in de kelders van Blok 11. Zieke en uitgeputte Polen en Sovjetkrijgsgevangenen werden met het industriële verdelgingsmiddel Zyklon B, dat in alle concentratiekampen aanwezig was om de barakken te reinigen, om het leven gebracht na een vreselijke doodstrijd. In februari 1942 werd hij commandant van het kamp Flossenbürg. In november 1943 kreeg hij een voorwaardelijke gevangenisstraf wegens misbruik van zijn bevoegdheden. In 1944 was hij commandant van twee afdelingen van het kamp Mittelbau-Dora. In de herfst van 1944 werd hij overgeplaatst naar het 18^e SS Panzer

Grenadier bataljon en naar het front gestuurd. De exacte datum van zijn dood is onbekend. Mogelijk sneuvelde hij in de Slag om Berlijn in mei 1945.

Gerhard Palitzsch werd geboren in 1903 in Grossopitz-Tharandt bij Dresden en was landbouwer van beroep. Hij sloot zich aan bij de NSDAP en de SS in 1933. Een jaar later begon hij dienst te doen in concentratiekampen. In mei 1940 kwam hij vanuit Sachsenhausen met de eerste groep Duitse strafgevangenen (groene driehoeken) aan in Auschwitz, dat toen net was opgericht. Hij werd de *Rapportführer*, de onderofficier belast met de kampverslagen. Hij werd berucht om zijn uitzonderlijke wreedheid, waarbij hij persoonlijk kampgedetineerden

doodschoot bij de Dodenmuur en deelnam aan de eerste experimentele proeven van massamoord met Zyklon B. Palitzsch was één van de SS'ers die ook op eigen initiatief en zonder hoger bevel gedetineerden doodschoot. Zo kan het doodschietsen van verscheidene Poolse officieren, die op 15 augustus 1940 met een transport het kamp hadden bereikt, worden teruggevoerd tot Palitzsch. Volgens een latere aanklacht tegen de *Rapportführer*, was de reden voor hun moord hun weigering om zijn laarzen te kussen. In 1942 werd hij *Rapportführer* in het mannenkamp, en daarna directeur van het *Zigeunerlager*. Na de dood van zijn echtgenote (op 4 november 1942) door de in Auschwitz immer aanwezige tyfus, kwam Palitzsch in een neerwaartse spiraal van alcoholverslaving en wreedheid terecht. Het verzet in het kamp sprak over hem als *der größte Lump von Auschwitz* (het vreselijkste beest van Auschwitz). Mogelijk had hij zware psychische problemen, wat in combinatie met zijn positie van beslisser over leven en

dood op de kampgedetineerden een dramatische cocktail gaf. Hij werd gearresteerd op beschuldiging van het hebben van seksuele relaties met een Joodse vrouwelijke gedetineerde. Door de tussenkomst van commandant HÖB werd hij vrijgelaten en kreeg hij de functie van commandant van het nevenkamp Brünn (Brno). Een maand na zijn overplaatsing werd hij wegens zijn daden opnieuw gearresteerd (beschuldigd van 'rassenverloedering' en persoonlijke verrijking ten koste van het *Reich*), overgebracht naar het gevangenenkamp Danzig-Matzkau en door een SS- en politierechtbank veroordeeld tot meerdere jaren gevangenisstraf. Hij kreeg later echter gratie en werd in juni 1944 uit de SS gezet. Hij werd toen gedegradeerd en ingedeeld bij een reclasseringseenheid. Palitzsch sneuvelde op 7 december 1944 bij gevechten in Hongarije tijdens de Slag om Boedapest. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

© Stadsmuseum Auschwitz-Birkenau

Gerhard Palitzsch

SS-STANDARTENFUHRER PAUL BLOBEL

Verschillende misdaden voor één man

Op 10 april 1948 deed het door de Geallieerden opgerichte Militaire Tribunaal van Neurenberg uitspraak in proces nr. 9 tegen de leiders van de mobiele moordeenheden, de Einsatzgruppen. Van de 23 beklaagden werden er vier in de gevangenis van Landsberg opgehangen op 7 juni 1951. Eén van hen was Paul Blobel, leider van sub-commando 4a van Einsatzgruppe C, ingezet in Oekraïne. Hij zat in de beklaagdenbank en werd opgehangen voor zijn verantwoordelijkheid voor de moorden op krijgsgevangenen en politieke gevangenen, geesteszieken, asocialen, Roma en Sinti en voornamelijk Joden - misdaden die onder zijn bevel, van juni 1941 tot begin 1942, werden gepleegd na de invasie van de Sovjet-Unie. De aanklacht richtte zich met name op zijn verantwoordelijkheid voor het bloedbad in Babi Yar, bij Kiev, in september 1941. Blobel werd echter niet aangeklaagd voor zijn rol bij het verwijderen van de sporen van nazimisdaden als verantwoordelijke voor de operatie die onder zijn toezicht door het Sonderkommando 1005 was uitgevoerd. De advocaat van Blobel, Dr. Willi Heim, betoogde dat zijn cliënt niet kon worden aangeklaagd voor activiteiten die plaatsvonden na de data waarop de tenlastelegging betrekking had, die in het geval van de Einsatzgruppen eindigde in juli 1943. De operatie vormde ook een uitdaging voor het Westerse recht zelf, aangezien hiervoor een speciale wetgeving zou moeten worden ontwikkeld, naast die betreffende 'misdaden tegen de menselijkheid'. Hierdoor miste Neurenberg weliswaar een historische kans om Blobel te ondervragen over Aktion 1005.

Historici hebben nooit het exacte aantal slachtoffers kunnen vaststellen. Zoals Rudolf Höß, die aan het eind van de zomer van 1942 de opdracht kreeg de sporen van de misdaden in Birkenau uit te wissen, getuigde: "De lijken moesten zo worden verwijderd dat achteraf geen conclusies konden worden getrokken over het aantal gecremeerden." Höß voegde eraan toe dat Blobel de enige was die een exact verslag had van de massagraven in de bezette gebieden in het oosten, waaruit de omvang van de nazimisdaden bleek. Het uitwissen van sporen maakte deel uit van het proces van de vernietiging van de Europese Joden, maar

vormde ook de matrix van de ontkenning van de Holocaust. De studie van deze laatste fase van het vernietigingsproces is van bijzonder belang, omdat het gaat om de missie van één enkele man, belast met een speciaal mandaat, bekrachtigd door een hogere autoriteit. Gezien de omvang van zijn activiteiten kunnen we afleiden dat er soms maar een paar van deze 'ijverige agenten' nodig waren die op sleutelposities geplaatst waren, voorzien van alle bevoegdheden om de nodige politie-eenheden te trekken, genietend van de logistieke steun van het leger en beschikkend over een slavenarbeid die naar believen kon worden ingezet en

vernieuwd, om een grootschalig project te verwezenlijken. Evenals in het geval van Blobel waren zij allen volledig onderworpen aan het gezag van hun meerderen, maar genoten zij op hun specifieke werkterrein het statuut van gevolmachtigde.

Deze daders, die van het repressie- naar het vernietigingsapparaat waren overgeplaatst, waren niet willekeurig gekozen. Hun promotie gebeurde volgens welbepaalde criteria. Het voorbeeld van Blobel in het bijzonder stelt ons in staat te volgen hoe hij geleidelijk en volledig ongevoelig werd voor de 'ander' - een proces dat begon tijdens de Eerste

Paul Blobel,
enkele ogenblikken voor zijn terechtstelling

Paul Blobel in 1939
Detail van een identiteitskaartfoto
van de Volkswohlfahrt

Wereldoorlog. Bovendien ontwikkelde hij een vermogen om zich tegen mede-Duitsers te keren tijdens de binnenlandse repressie van de jaren 1930, wat radicaliseerde tijdens de oorlog en het proces van vernietiging in het Oosten.

De tweede negatieve ervaring van Blobels generatie na de Eerste Wereldoorlog was de werkloosheid, die hij aan den lijve ondervond, en die een ander beslissend keerpunt in zijn carrière vormde. Opgeleid in Pruisische discipline en autoriteit, vond hij het moeilijk zich aan te passen aan de eisen van de particuliere sector en het vrije ondernemerschap. De economische crisis doorbrak definitief het 'normale' verloop van zijn carrière. Van 1930 tot 1933 leefde hij van een werkloosheidsuitkering. Hij besloot in 1931 lid te worden van de nationaalsocialistische partij en sloot zich in januari 1932 aan bij de SS, wat leidde tot een baan bij de *Stapo* (of *Staatspolizei*) in Düsseldorf in maart 1933. Een jaar later, in juni 1934, aanvaardde hij een overplaatsing naar de *SD* (*Sicherheitsdienst*), die personeel aanwierf dat betrokken was bij politieke repressie, vervolging en arrestatie van tegenstanders van

het regime. Voor Blobel was de economische crisis bezworen, maar zijn vrijwillige duik in de barbarij was begonnen. Hoewel hij niet tot de harde kern van de vroege volgelingen behoorde, trad hij toe tot de partij vóór de nazi-overname, dus minder uit opportunisme dan uit ideologische overtuiging, hoewel zijn toetreding blijkbaar ook te verklaren valt door de economische omstandigheden.

Blobel was bij het begin van de Tweede Wereldoorlog 45 jaar oud, getrouwd en had twee kinderen. Hij kreeg in 1941 het bevel over *Einsatzkommando 4a*, een onderafdeling van *Einsatzgruppe C*. Hij was een van de oudste en minst gediplomeerde leiders van deze eenheden en leek dus maar een 'kleine garnaal' naast Otto Ohlendorf en Heinz Jost, beiden doctor in de rechten en specialist in de economie. Zijn militaire en repressieve ervaring, zijn praktische instelling en zijn totale toewijding aan het nationaalsocialisme compenseerden echter ruimschoots het gebrek aan academische kwalificaties. Tijdens zijn proces probeerde Blobel zichzelf vrij te pleiten van verantwoordelijkheid voor de massamoorden die onder zijn bevel waren gepleegd,

door te verwijzen naar zijn ongeschiktheid aan het militaire commando van von Reichenau. Hij probeerde opnieuw zijn rol te minimaliseren door aan te voeren dat hij vaak in het ziekenhuis moest worden opgenomen wegens ziekte en dat hij lichamelijk zwak en ziekelijk was. Buiktyfus zou hem veroordeeld hebben tot een quarantaine van een maand in het ziekenhuis van Lublin, gedurende de hele maand juli. Hij had namelijk een psychotisch incident doorgemaakt, waardoor hij in een psychiatrisch ziekenhuis moest worden opgenomen. Het incident vond plaats aan het begin van de Russische veldtocht, in Lutsjk, in juli 1941. In totale verwarring zou Blobel Wehrmacht officieren en mensen om hem heen met zijn pistool bedreigd hebben, waarbij hij uitriep dat het onmogelijk was om zoveel Joden te doden en dat ze met een ploeg de grond in moesten worden geploegd.

Hij herstelde, maar half augustus 1941 werd hij getroffen door de wolvynische koorts, een soort moerasmalaria, die hij onder controle hield met alcohol, maar die hem meer dan twee weken invalide maakte. Hij heeft zijn ziekte nooit aangevoerd als een reden

om zijn werk op te geven; integendeel, het verdubbelde zijn ijver. Naar het einde van de oorlog toe ontwikkelde hij een maagzweer en levercirrose, waarschijnlijk veroorzaakt door zijn overmatig gebruik van alcohol. Uiteindelijk werd hij begin 1942 uit zijn functies ontslagen en naar Berlijn teruggestuurd.

Reinhard Heydrich, de leider van de RSHA, bood hem de kans zich opnieuw te bewijzen met het oog op een heropleving. Na zijn deelname aan de slachtpartijen in het Oosten was hij het punt van terugkeer gepasseerd en kon en wilde hij niet weigeren. Hij paste precies in het profiel van de baan. Paradoxaal genoeg kon Blobel zijn vaardigheden als 'architect' (studies die hij had willen doen, maar nooit haalde), zijn technische opleiding in het gebruik van vlammenwerpers en dynamiet in de gevechtstechniek, en zijn leiderskwaliteiten gebruiken voor zijn toekomstige speciale missie. Hij kreeg zijn opdracht als hoofd van *Aktion 1005* in mei 1942. Heydrich stelde Blobel ter beschikking van Heinrich Müller, hoofd van de Gestapo (afdeling IV van het RSHA). Müller stuurde hem naar Eichmann om hem een overzicht te geven van de 'definitieve oplossing' van het Joodse vraagstuk. De opdracht was duidelijk: het uitwissen van de sporen van de slachtpartijen in het Oosten.

Om zijn opdracht te volbrengen, kreeg Blobel bijzondere bevoegdheden en volmachten die werden gepatroneerd door Müller, van wie hij rechtstreeks en uitsluitend mondeling bevelen ontving. Blobel reisde voortdurend heen en weer tussen Berlijn en de Oostelijke gebieden. Zijn taak was het lokaliseren van massagraven, het coördineren van zijn activiteiten met de verschillende legerkorpussen, en soms het zich verzekeren van hun logistieke steun. Hij richtte speciale commando's op, bestaande uit een SD-commandant, bijgestaan door enkele leden van de *Sipo* SD-diensten van de plaatselijke bureaus (van het *Generalgouvernement*, Oekraïne, de Baltische Staten en Wit-Rusland), waarvan de leiders aan zijn bevelen onderworpen waren. De Duitse politiediensten van de *SchuPo* (*Schutzpolizei*) of de *OrPo* (*Ordnungspolizei*) moesten zorgen voor de interne bewaking van de plaatsen, en de plaatselijke hulp-eenheden of *Volkdeutsche*, voor de externe bewaking. Allen waren gebonden door de verplichting van totale geheimhouding. De Joden, Sovjet krijgsgevangenen en politieke gevangenen die als arbeiders dienden, zouden verdwijnen zodra het werk voltooid was; geen van hen zou overleven. Blobel werd een instructeur voor degenen die verantwoordelijk waren voor het vernietigen van de lichamen van ver-

moorde Joden. Tijdens zijn proces ontkende Blobel de uitbuiting en het doden van gevangenen nadat het werk gedaan was, om niet van verdere misdaden beschuldigd te worden.

Blobel zette zijn opdracht in de commandopost van *Aktion 1005* voort tot eind 1944, en werd samen met andere leden van de *Aktion 1005* overgeplaatst naar het hoofd van een eenheid bestemd voor de antipartizanenstrijd, *Illis* genaamd in Karinthië en Joegoslavië, die hij om gezondheidsredenen nooit bereikte. Uiteindelijk verklaarde hij zich door ziekte bevangen en ging voor behandeling naar een sanatorium in Marburg-aan-Drau. Hij werd op 8 mei 1945 door de Amerikanen in Rastadt gearresteerd. De overwinning van de Geallieerden had een einde gemaakt aan de waanzinnige opmars van een van de ijverige dienaren van het regime. Van een gewone man in buitengewone tijden, had Blobel zich vrijwillig aangemeld en, door keuze en ideologische overtuiging, was hij veranderd in een beul en vervolgens in een technicus van de dood. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Naam en voornaam

Klas / Vak

We zien regelmatig de twee uiterste reacties opduiken wanneer daders op hun processen verschijnen: zij die alles toeschrijven aan het 'opvolgen van bevelen' enerzijds en zij die met een zekere trots vertellen hoe ze hun land en hun ideologie hebben verdedigd, zelfs met de meest onwaarschijnlijke gruweldaden.

Zoek een paar voorbeelden van beide gevallen.

Gaat het in het ene geval enkel om lafaards?
Gaat het in het andere geval enkel om sadistische psychopaten?

Verklaar je antwoord met voorbeelden.

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijkse uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

HET REGIME VAN DE RODE KHMER IN CAMBODJA

Op 17 april 1975 namen de Rode Khmer de macht in Cambodja over. Zij evacueerden met geweld de steden van het land, haalden ziekenhuizen en boeddhistische kloosters leeg, sloten scholen, fabrieken en bibliotheken, schaften geld en lonen af. Vrijheid van pers, beweging, erediens, organisatie, vereniging en discussie verdwenen gedurende bijna vier jaar. Dat gold ook voor het klassieke gezinsleven. Cambodjanen werden gedwongen hun maaltijden te gebruiken in collectieve eetzaal. Het communisme van de Rode Khmer is te plaatsen als een vorm van 'ultramaoïsme' en staat voor een vorm van extreem feodaal anti-stedelijk regime. Het werd danig beïnvloed door de Culturele Revolutie die van 1966 tot 1976 in China plaatsvond. Van april 1975 tot januari 1979 was Democratisch Kampuchea als het ware een 'gevangenkampstaat'. Naar schatting zouden 1,7 miljoen slachtoffers tijdens deze periode gevallen zijn.¹ Dit is zo'n 20 % van de toenmalige bevolking van Cambodja.

Hoe de Rode Khmer aan de macht kwamen

De omstandigheden op het platteland waren in het Cambodja van vóór de revolutie beter dan in buurlanden als Vietnam of zelfs Thailand. Land was in het algemeen eerlijker verdeeld en de meeste boerenfamilies bezaten wel wat grond. Schulden op het platteland kwamen echter veel voor en het aantal landloze pachters of deelpachters steeg van 4 % van de boerenbevolking in 1950 tot 20 % in 1970.² Zo ontstond er naast een middenklasse van landeigenaren een nieuwe klasse van berooide plattelandsbewoners. Hun positie was wanhopig genoeg om weinig te verliezen te hebben bij welke sociale revolutie dan ook. De kloof tussen stad en platteland is genoemd als een belangrijke factor in de opmars naar de macht van de in juni 1951 opgerichte Rode Khmer. In tegenstelling tot het platteland waren de steden niet overwegend Khmer³, maar bestonden er grote bevolkingsgroepen uit etnische Chinezen en Vietnamezen. De stedelijke productiesector was

ook niet erg belangrijk en produceerde weinig consumptiegoederen voor het platteland. Veel boeren zagen de steden als zetels van willekeurige, zelfs buitenlandse, politieke en economische macht. Om het land te 'reinen' gaven de Rode Khmer, zodra ze aan de macht kwamen, het bevel om de 'besmette' stedelingen te heropvoeden op het platteland.

Een andere factor was de snelle uitbreiding van het onderwijs in Cambodja in de jaren 1960, na de lange verwaarlozing van het onderwijs onder het Franse koloniale bewind, dat er van 1887 tot 1954 de plak zwaaide. Een generatiekloof scheidde de boerenouders van de geschoolde jongeren, die na de middelbare school vaak geen werk konden vinden en daarom in de politieke dissidentie belandden. De Rode Khmer rekruteerde in de jaren zestig onevenredig veel onderwijzers en studenten. Na een studiebeurs in Frankrijk keerde Saloth Sar (1925-1998) - de toekomstige leider van de Rode Khmer en die vanaf 1975 bekend zou staan onder zijn *nom de*

guerre Pol Pot - in 1953 terug naar Cambodja. In de jaren zestig namen hij en andere jongere, meestal Frans opgeleide Cambodjaanse communisten de leiding over van de pro-Vietnamese Arbeiderspartij van Kampuchea, die de onafhankelijkheidsstrijd tegen het Franse kolonialisme had geleid toen ze nog in Parijs waren. In 1966 veranderde de nieuwe leiding de naam van de partij in 'Communistische Partij van Kampuchea' (CPK) en begonnen ze hun weg naar de macht door een opstand tegen de neutralistische regering van prins Norodom Sihanouk (1922-2012).

Het regime van Sihanouk werd steeds repressiever, wat een deel van de bevolking tot dissidentie dreef en de Frans opgeleide elite-Khmers, onder leiding van Pol Pot, in staat stelde deze veteranen van de onafhankelijkheidsstrijd van 1953 in te zetten voor zijn plannen voor een opstand in 1967-1968. Het conflict tussen de Vietnamese en Chinese communisten over Cambodja gaf de factie van Pol Pot Chinese steun en waardevolle manoeuvreerruimte

Pol Pot toen hij aan het hoofd van Democratisch Kampouchea stond, tussen 1975 en 1979

tegen de pro-Vietnamese Khmer-communisten. Hoewel het een intern politiek verschijnsel was, had het regime van Pol Pot niet aan de macht kunnen komen zonder de grootschalige economische en militaire destabilisatie van Cambodja door de Verenigde Staten, die in 1966 begon. Op 18 maart 1969 begon de Amerikaanse luchtmacht met een geheim B-52-bombardement op Vietnamese schuilplaatsen op het platteland van Cambodja. Precies een jaar later werd prins Norodom Sihanouk ten val gebracht door de door de VS gesteunde generaal Lon Nol (1913-1985). De Vietnamoorlog overschreed de grens tussen Vietnam en Cambodja en een nieuwe burgeroorlog verscheurde Cambodja. De Amerikaanse bombardementen op het platteland namen toe van 1970 tot 15 augustus 1973. Tot 150.000 Cambodjanen waren omgekomen bij de Amerikaanse bombardementen. Honderdduizenden boeren trokken de steden in, om eerst aan de bombardementen en vervolgens aan het opleggen van de macht door de Rode Khmer te ontkomen.

De interne zuiveringen en de ideologie van de Rode Khmer

Het Centrum van de CPK, bekend als *Angkar* (de Organisatie), begon zijn zuiveringen in de jaren zestig met het vermoorden van

partijfiguren van wie werd aangenomen dat zij te dicht bij de communisten van Vietnam stonden. Na de overwinning in 1975 vonden nog meer gewelddadige zuiveringen plaats. De gearresteerden werden naar het centrum van het terreursysteem gebracht, de gevangenis van de nationale veiligheidsdienst (*Santebal*, de politieke politie) in Phnom Penh, met de codenaam Office S-21, dat tegenwoordig wordt bewaard als het Tuol Sleng Museum van Genocide.⁴ Tot 20.000 mensen, voornamelijk verdachte CPK-dissidenten en regionale ambtenaren, werden daar tussen 1976 en 1979 gemarteld en vermoord. Het hoofd van de *Santebal*, Kaing Guek Eav, alias Duch (1942-2020), rapporteerde rechtstreeks aan Son Sen (1930-1997), de minister van Defensie van het Pol Pot-regime.

Naar stalinistisch en maoïstisch model was een onderliggend thema van het politieke wereldbeeld van de Pol Pot-groep de zorg om nationale en raciale grootsheid (swaanzin). Hun meningsverschillen met de Vietnamese communisten in Parijs in het begin van de jaren 1950 betroffen de symbolische grootsheid van de middeleeuwse Khmer-tempel Angkor Wat en hun gevoeligheden over de geringe omvang van de Cambodjaanse bevolking. Volgens hen hoefde Cambodja

niets te leren of in te voeren van zijn burens. In plaats daarvan zou het zijn pre-boeddhistische glorie herwinnen door de machtige economie van het middeleeuwse Angkor-koninkrijk te herbouwen en 'verloren grondgebied' van Vietnam en Thailand terug te winnen. Democratisch Kampouchea koesterde het Cambodjaanse 'ras', niet individuen. Tot de nationale onzuiverheden behoorden de in het buitenland opgeleide mensen (met uitzondering van Pol Pot's in Parijs opgeleide groep) en de 'erfvijanden', vooral de Vietnamezen. Cambodja werd meer en meer van de wereld afgezonderd. De grenzen werden gesloten, alle buurlanden werden militair aangevallen, het gebruik van vreemde talen werd verboden, ambassades en persbureaus werden uitgewezen, lokale kranten en televisie werden gesloten, radio's en fietsen werden in beslag genomen, post en telefoonverkeer werden onderdrukt. Cambodjanen leerden al snel dat elk vertoon van kennis of vaardigheid gevaarlijk was als het 'besmet' was door buitenlandse invloeden. Menselijke communicatie werd gereduceerd tot dagelijkse instructies en bevelen. Gezien de opofferingen van de bevolking die het nationalistische 'reveil' vereiste, het verzet dat het van nature opriep en de bereidheid van het regime om ten koste van

Duch tijdens een zitting van het
Cambodjatribunaal op 5 december 2008

© Tang Chhin Sothy/ AFP

alles door te gaan, waren massamoord en genocide het resultaat. Van de Khmers die de meerderheid vormden, is tussen 1975 en 1979 15 % van de plattelandsbevolking omgekomen, en 25 % van de stadsbevolking.⁵ Democratisch Kampuchea verdeelde zijn bevolking aanvankelijk in 'oude burgers' (zij die vóór 1975 in de Rode Khmer-gebieden hadden gewoond) en 'nieuwe burgers' (zij die in de steden hadden gewoond, de laatste overblijfselen van het Lon Nol-regime). Alle steden werden in april 1975 onttruimd. Maar zelfs zij bleven niet gespaard voor de massamoorden van de landelijke zuiveringen van 1977-1978. De gruwelijkste slachtpartij vond plaats in de laatste zes maanden van het regime, in de politiek verdachte oostelijke zone grenzend aan Vietnam. Nadat de Rode Khmer door middel van massa-executies honderden mensen had gedood, werden tienduizenden andere dorpelingen naar het noordwesten van het land gedeporteerd. Door de regering in Phnom Penh werden zij als oosterlingen 'gemerkt' door het dragen van een blauwe sjaal, die deed denken aan de gele ster die de nazi's aan de Joden oplegden tussen 1941 en 1945, en later massaal geëlimineerd.

De leiders met de grootste nationale macht en verantwoordelijkheid voor de massamoorden en genocide die op het punt stonden te worden gepleegd, waren gevestigd in de hoofdstad Phnom Penh en stonden bekend als het 'Partijcentrum'. Deze kleine groep van voornamelijk partijleiders van na 1960 hadden de nationale macht en waren verantwoordelijk voor het initiëren van het genocidale beleid. Aan de top stonden, onder andere, Pol Pot (Broeder nummer 1), Nuon Chea (1926-2019, Broeder nummer 2), Ieng Sary (1925-2013, Broeder nummer 3) en Khieu Samphan (geboren in 1931 alias Broeder nummer 4).

De slachtoffers van het regime en de raciale motieven van de verdrukking.

De regering van Pol Pot probeerde het boeddhisme in Cambodja uit te roeien. Ooggetuigen getuigen van de massamoorden op monniken door de Rode Khmer en de gedwongen ontkleding en vervolging van de overlevenden. Van de in totaal 2.680 boeddhistische monniken uit acht van de 3.000 kloosters in Cambodja, bleken in 1979 slechts 70 monniken te hebben overleefd. In slechts één jaar tijd werd het boeddhisme in Cambodja uitge-

roeid. Begin 1977 waren er geen functionerende kloosters meer en waren er geen monniken meer te bekennen in Cambodja.

De grootste etnische minderheidsgroepen in Cambodja vóór 1970 waren de Vietnamezen, de Chinezen en de islamitische Cham. In tegenstelling tot de meeste andere communistische regimes ontkende het regime van Pol Pot het bestaan van deze minderheden en de 20 andere nationale minderheden, die al lang meer dan 15 % van de Cambodjaanse bevolking uitmaakten. Het regime verklaarde officieel dat zij slechts 1 % van de bevolking uitmaakten. Statistisch gezien waren ze afgeschreven. Hun fysieke lot was nog veel erger. De Vietnamese gemeenschap, bijvoorbeeld, werd volledig uitgeroeid. Ooggetuigen uit andere etnische groepen, onder wie Khmers die met Vietnamezen waren getrouwd, getuigen echter van het lot van hun Vietnamese echtgenoten en buren. Wat zij meemaakten was een campagne van systematische rassenuitroeiing.

De Chinezen onder het regime van Pol Pot leden de ergste ramp die ooit een etnisch Chinese gemeenschap in Zuidoost-Azië is overkomen. Van de 425.000 Chinezen in 1975 overleefden slechts

© Jean Pickery / Stichting Auschwitz, 2012

De Tuol Sleng-gevangenis (nu een museum), met op de voorgrond de collectieve galg

200.000 de volgende vier jaar. Etnische Chinezen waren bijna allemaal stedelingen, en zij werden door de Rode Khmer beschouwd als archetypische stadsbewoners en als krijgsgevangenen. In dit geval waren zij niet het doelwit van executie vanwege hun ras, maar net als andere geëvacueerde stadsbewoners moesten zij harder werken en onder veel erbarmelijker omstandigheden dan plattelandsbewoners. Op overtreding van kleine voorschriften stond vaak de doodstraf. Dit kwam in feite neer op systematische discriminatie op grond van geografische of sociale afkomst. De Chinezen bezweken ook in bijzonder grote aantallen aan hongers- en ziekten zoals malaria.

De islamitische Chams telden in 1975 ten minste 250.000 mensen. Hun aparte godsdienst, taal en cultuur, hun grote dorpen en autonome netwerken vormden een bedreiging voor de samenleving onder streng toezicht die de trawanten van Pol Pot voor ogen hadden. In 1975 richtte de nieuwe regering van Pol Pot zich wraakzuchtig op de Cham. Er braken hevige opstanden uit. Op een eiland in de Mekong-rivier probeerden de autoriteiten alle exemplaren van de Koran in te zamelen. De dorpelingen organiseerden

een demonstratie, waarop Rode Khmer-troepen op de menigte schoten. De Cham namen vervolgens zwaarden en messen ter hand en slachtten een half dozijn soldaten af. Kort daarna werden alle 113 Cham-dorpen in het land met geweld door het leger van Pol Pot leeggehaald. Ongeveer 100.000 Chams werden afgeslacht, en de overlevenden werden verspreid in kleine groepen van enkele families. Islamitische scholen en religie, evenals de Chamtaal, werden verboden. Duizenden moslims werden gedwongen varkensvlees te eten. Velen werden vermoord omdat ze weigerden.

De val van de Rode Khmer en het lot van de daders

In januari 1979 viel het Vietnamese leger Cambodja binnen en verjoeg de Rode Khmer. Er kwam een veel minder repressief regime met Hun Sen (°1952), eerst als minister van Buitenlandse Zaken, en vanaf 1985 als premier. De Vietnamese troepen trokken zich in 1989 terug, nadat ze een nieuw Cambodjaans leger hadden getraind dat erin slaagde het land op eigen kracht te verdedigen. In de tien jaar na de omverwerping van Pol Pot wezen veel gerenommeerde juridische organisaties

voorstellen af om delegaties naar Cambodja te sturen om de misdaden van het Democratisch Kampouchea te onderzoeken. Hierbij speelden de complexe geopolitieke krachten een rol: de Verenigde Staten, China en Thailand steunden om verschillende redenen het gevallen regime van Pol Pot om Vietnam en de Sovjetunie tegen te werken.

De strijd om de leiders van de Rode Khmer voor het gerecht te brengen begon vruchten af te werpen na de door de VN gesponsorde verkiezingen van 1993, toen de Rode Khmer vredeshandhavers uit Bangladesh, Bulgarije, Japan en China vermoordden. Na de terugtrekking van de VN, in 1994, verklaarde de nieuwe Cambodjaanse coalitieregering de opstand van de Rode Khmer illegaal, waarna deze uiteen begon te vallen. Verraad en paranoia leidden tot de uiteindelijke ondergang van de Rode Khmer-leiders. In juni 1997 vermoordde Pol Pot, uit angst voor verder verraad, Son Sen. In de jungle van Noord-Cambodja, toen de laatste aan Pol Pot loyale militairen hun basis verlieten, reden ze met hun vrachtwagens over de lichamen van hun laatste slachtoffers: Son Sen, zijn vrouw Yun Yat en een dozijn van hun familieleden. Ta Mok (1926-

Het memoriaal te Choeung Ek
temidden van de *killing fields*

© Jean Pickery / Stichting Auschwitz, 2012

2006, pseudoniem van Ung Choen), de nieuwe en laatste leider van de Rode Khmer, zette de achtervolging in, arresteerde Pol Pot en onderwierp hem in de jungle aan een showproces voor de moord op Son Sen. De volgende maand, toen de verschillende facties elkaar bestreden, stierf Pol Pot in zijn slaap. De Rode Khmer hielden in december 1999 officieel op te bestaan.

In december 1998 gaven de hoogste overlevende leiders van de Rode Khmer - Nuon Chea, voormalig plaatsvervangend partijsecretaris, en Khieu Samphan, voormalig staatshoofd van Democratisch Kampouchea - zich over aan de regering. Cambodjaanse troepen namen Ta Mok in maart 1999 gevangen. De volgende maand werd Duch, de voormalige commandant van de Tuol Sleng gevangenis, ontdekt door een Britse journalist. Ook hij werd snel gearresteerd door de politie van Hun Sen. De aanklagers van Phnom Penh kondigden aan dat Duch en Mok zouden worden aangeklaagd voor genocide, en dat zowel Nuon Chea als Khieu Samphan zouden worden gedagvaard om te getuigen en ook zouden worden aangeklaagd voor genocide. Niet alle slachtoffers zijn toe te schrijven aan het regime van Pol Pot; veel is het gevolg van de Amerikaanse oorlog en luchtbombardementen op de bevolkte gebieden van Cambodja van 1969-1973, en van

de voorspelde bevolkingsgroei die niet werd gerealiseerd als gevolg van de instabiliteit, de volksverhuizingen en de barre levensomstandigheden in de jaren zeventig. Desondanks zijn 1,7 miljoen doden rechtstreeks toe te schrijven aan het regime van de Rode Khmer. De Cambodjaanse bevolking werd zwaar getroffen door psychologische trauma's. Ook werd er lang getalmd om het over een genocide te hebben. Volgens de overeenkomsten van 1948 werden politieke klassen niet betrokken bij genocides, aangezien de Sovjetunie (één van de betrokken landen die de Universele Rechten van de Mens ondertekenden) dan ook op de beklagdenbank terecht had kunnen komen.

In 1997 zag het Cambodiatribunaal in Phnom Penh het licht en de VN-deskundigen kwamen in 1999 tot de conclusie dat de Rode Khmer moest worden aangeklaagd "voor misdaden tegen de menselijkheid en genocide". Zij rapporteerden dat de gebeurtenissen van 1975-1979 voldeden aan de definitie van het misdrijf dat door het VN-Genocideverdrag van 1948 wordt verboden. Volgens hen had het regime van de Rode Khmer "de bevolking van Cambodja onderworpen aan bijna alle in het Verdrag opgesomde daden". Ta Mok stierf in 2006 in afwachting van zijn proces dat in 2007 moest plaatsvinden en werd dus nooit berecht. Khieu

Samphan en Nuon Chea werden op 7 augustus 2014 tot levenslang veroordeeld voor misdaden tegen de menselijkheid. In 2018 volgt dezelfde straf voor genocide. Duch, tenslotte, werd op 3 februari 2012 tot levenslang veroordeeld voor doodslag, tortuur, verkrachting en misdaden tegen de menselijkheid. Hij is de enige Rode Khmer-dader die ooit spijt heeft betuigd voor zijn misdaden.

Frédéric Crahay
Directeur

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Tot nu toe maakte Yale hier de omvangrijkste studie rond. Zie: <https://gsp.yale.edu/case-studies/cambodian-genocide-program> (geraadpleegd op 13 september 2022).

(2) Ben Kiernan, Boua Chanthou (eds.), *Peasants and Politics in Kampouchea*, Londen, 1982, p. 4.

(3) De overwegende etniciteit in Cambodja.

(4) Zie de *homepage* van het museum: <https://tuolsleng.gov.kh/en/> (geraadpleegd op 13 september 2022).

(5) Ben Kiernan, *The Cambodian Genocide, 1975-1979* in: *The Holocaust and other Genocides*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2012, p. 83.

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

NO COMMENT

De foto's van de rubriek **NO COMMENT** van *Sporen van Herinnering* nrs 45, 46, 47 en 48 vormen één geheel

© USHMM

© USHMM

WIST JE DIT?

Maria Mandl bij haar
uitlevering aan Polen

© Alle rechten voorbehouden

MARIA MANDL WERD 'HET BEEST VAN AUSCHWITZ' GENOEMD

“(…) Tijdens deze selecties folterde aangeklaagde Mandl de gedeporteerden op een gruwelijke manier; ze sloeg de vrouwen, mannen en kinderen met een zweep en schopte hen blindelings. Ze trok de kinderen uit de armen van hun moeders en wanneer die probeerden nabij hun kinderen te komen om ze te beschermen, sloeg Mandl hen zo verschrikkelijk. Ik zag hoe een jonge 20-jarige moeder, rechts naast me, tot bij haar tweejarig kind wilde geraken en op de kar werd gesmeten. Mandl sloeg haar zo verschrikkelijk tot ze niet meer recht kon.” *Deze getuigenis van Sala Feder op het proces van Auschwitz in 1947 te Krakau vat de gruwelijke ‘werkzaamheden’ van SS-bewaakster Maria Mandl samen. Uit dit citaat begrijpt men waarom zij de bijnaam ‘het Beest’ kreeg!*

Maria Mandl (soms ook als Mandel gespeld) wordt in 1912 in het Oostenrijkse Keizerrijk geboren in een familie van eenvoudige komaf. Na de *Anschluss* in 1938 beslist ze zich in München te vestigen. Hetzelfde jaar nog, in oktober, biedt ze zich aan in het KL *Lichtenburg* (zie SvH 45) als *SS-Aufseherin* (bewaakster). Nog geen jaar later verhuist ze naar KL *Ravensbrück* waar ze al snel opvalt bij haar oversten. De echte promotie volgt pas in april 1942, een jaar nadat ze lid is geworden van de NSDAP: ze wordt aangesteld als *SS-Oberaufseherin*. Hiermee trekt ze veel macht naar zich toe; ze staat er in voor de dagelijkse leiding, wat kortom wil zeggen dat ze genadeloos straffen mag uitdelen om orde (lees: terreur) te laten heersen, net als het aanstellen van andere *Aufseherinnen*. In het najaar 1942 wordt ze overgeplaatst naar Auschwitz als vervangster van Johanna Langefeld (zie SvH 45).

Wanneer Maria Mandl in oktober 1942 in Auschwitz aankomt, wordt ze benoemd tot *SS-Lagerführerin* van het vrouwenkamp. Ook hier ontbreken haar brutaliteit en wreedheden niet. Ondanks ze een 'vrouw' in een overwegend mannelijk gezelschap is, weet ze

via agressie controle te krijgen over zowel de vrouwelijke als de mannelijke kampgedetineerden. Verantwoording legt ze enkel af aan Rudolf Höß en diens opvolgers (zie SvH 45). Ze krijgt het bevel over verschillende nevenkampen die van Auschwitz afhangen en in die hoedanigheid benoemt zij Irma Grese (zie SvH 48) als hoofd van het Hongaarse vrouwenkamp in Birkenau.

Haar brutaliteit is nauwelijks te evenaren; zij is vaak aanwezig aan de aankomstpoort waar ze terugkerende slavenarbeiders opwacht. Durft iemand niet in het gelid te lopen, pikt zij deze persoon eruit en wordt deze niet meer teruggezien. Deze marchekolom dient te lopen op het ritme van het Vrouwenorkest te Auschwitz dat Mandl persoonlijk heeft samengesteld. Tevens zal Maria Mandl aanwezig en actief zijn tijdens de aankomsten van de deportatietreinen. Meer dan twee jaar zal zij deelnemen aan de selecties waarbij zij om en bij de half miljoen mensen terstond naar de gaskamer stuurt. Voor haar 'bewezen diensten' wordt het *Kriegsverdienstkreuz* (Kruis voor Oorlogsverdienste) 2^e klasse toegekend aan het 'Beest van Auschwitz'.

Wanneer het duidelijk wordt dat nazi-Duitsland de oorlog zal verliezen, wordt Mandl overgeplaatst naar KL *Mühldorf*, een nevenkamp van KL *Dachau*. Elisabeth Volkenrath volgt haar op te Auschwitz, ook al zal dit maar voor korte tijd zijn. In mei 1945 vlucht Mandl naar Zuid-Beieren waar ze zo'n drietal maanden later wordt gearresteerd door het Amerikaanse Leger. Na enkele onderzoeingen blijkt ze vooral een intelligente dame te zijn die met volle toewijding haar werk in de kampen vervuld heeft. In september 1946 wordt Maria Mandl uiteindelijk uitgeleverd aan de Volksrepubliek Polen waar een jaar later het proces in Krakau tegen de beulen van Auschwitz start. Na het horen van verschillende ooggetuigen wordt zij schuldig bevonden en ter dood veroordeeld. Kort voor het uitvoeren van haar verdienende straf vraagt ze om vergiffenis maar tevergeefs; op 24 januari 1948 wordt de 36-jarige Maria Mandl opgehangen voor haar begane gruweldaden tijdens het nazi-era. ■

Johan Puttemans
Pedagogische coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

HERDENKING VAN DE BOEKENVERBRANDING

Op 10 mei 2023 herdenken we de boekverbranding die plaats vond in Berlijn, op 10 mei 1933, nu 90 jaar geleden.

Voor deze gelegenheid ontvangt **Stichting Auschwitz** u voor een literaire avond in de Brusselse boekhandel **PASSA PORTA**, gelegen in de Antoine Dansaertstraat 46, om 20 uur.

We zullen er aandacht besteden aan recent verschenen werken

met betrekking tot de Shoah en andere massamoorden en genocides.

We zullen ook van de gelegenheid gebruik maken om onze uitgebreide bibliotheek en onze eigen uitgaven voor te stellen.

Een bijzondere gast zal er een aantal teksten voorlezen.

Deze activiteit is kosteloos, inschrijving is wel verplicht.

remember@auschwitz.be

'DE BOEKENDIEF' ALS GRATIS FILM VOOR UW KLAS

Sinds een aantal jaren organiseert de **vzw Auschwitz in Gedachtenis** elk jaar op de eerste dinsdag van februari een gratis filmdag voor de scholen.

Ook in 2023 kan u uw klas inschrijven voor een gratis filmvoorstelling. De gekozen prent is 'De Boe-

kendief', gebaseerd op de roman *The Book Thief* van Markus Zusak.

U ontvangt tevens een pedagogische fiche om na de film samen aan de slag te gaan in de klas.

Contacteer ons om het reglement te verkrijgen.

georges.boschloos@auschwitz.be

HET STRIPVERHAAL IN DE SPOTLIGHT

De voorbije maanden zagen we een duidelijke interesse voor het stripverhaal als boodschapper voor het verhaal van de Shoah: Michel Kichka's strip *Deuxième Génération* werd verfilmd onder de titel *Les Secrets de mon Père*, er loopt momenteel een wedstrijd bij het *War Heritage Institute: Verstript Verleden* (zie *Sporen van Herinnering* nr 42) en je kan meer lezen in dit nummer over de gloednieuwe tentoonstelling in Parijs rond Robbedoes.

Het is dan ook goed om te weten dat ook de bibliotheek van **Stichting Auschwitz** een uitgebreide collectie stripverhalen en *graphic novels* ter beschikking stelt voor studenten en leerkrachten. Een aantal titels die te raadplegen zijn (op afspraak): *Maus* van Art Spiegelman, de drie delen van *De Dame uit Berlijn* van Frank, vier delen van *De Wilde Vlucht* van Laurent Galandon, zeven delen van *Kinderen in het Verzet* van Vincent Dugommier ...

emmanuel.verschueren@auschwitz.be

Links: Arthur Prauss
Rechts: Johann Kantschuster

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

DE BRUTALE DUITSE BEWAKERS VAN SS-AUFFANGLAGER BREENDONK

In het vorige nummer (45) werden de twee kampcommandanten van het SS-Auffanglager Breendonk besproken. Opmerkenswaardig hierbij is dat hun gruwel daden, buiten enkele uitzonderingen, gelegen zijn in hun eindverantwoordelijkheid; als commandanten stonden zij namelijk in voor hetgeen onder hen gebeurde. In dit nummer bespreken we twee directe verantwoordelijken in Breendonk voor de begane misdaden tegen kampgedetineerden: Arthur Prauss en Johann Kantschuster.

De brutale Arthur Prauss

De in 1892 te Berlijn geboren Arthur Prauss vecht mee tijdens de Eerste Wereldoorlog. In april 1933 wordt de quasi analfabete Prauss lid van de SA en kort daarop tevens van de SS. Vier jaar later sluit hij zich aan bij de NSDAP.

In oktober 1940 wordt hij naar België ontboden om er de dagelijkse leiding, onder Philipp Schmitt, op zich te nemen in de pas opgerichte SS-Auffanglager Breendonk (zie *Sporen van Herinnering* 25). Hem wordt gevraagd het opvangkamp te organiseren, waarbij hij de vrije hand krijgt. Als onmiddellijk in contact met de kampgedetineerden staande Duitse officier groeit hij vrij snel uit tot een van de meest gevreesde SS'ers te Breendonk; hij oefent er een waar terreurbewind uit. Hij is, zowel verbaal als fysiek, heel brutaal met de opgeslotene personen: hij maakt gretig gebruik van zijn bullenpees en hanteert zelfs

zijn blote vuisten om een schrikbewind te laten heersen, maar ook het constant uitschelden, intimideren en vernederen van de kampgedetineerden maken van Breendonk een ware hel. Prauss is alomtegenwoordig: zowel op de werf en in de kamers, ziekenboeg, folterzaal als op de appelplaats is hij terug te vinden met de nodige verwijten en lichamelijke agressie. Een overmatig alcohol(mis)(ge)bruik bevorderen zijn omgang niet echt, wat nog aangescherpt wordt wanneer hij verneemt dat zijn vrouw en kinderen in Duitsland ten gevolge van luchtaanvallen om het leven zijn gekomen. Wrok en drankverslaving verergeren zijn buitensporige woedeaanvallen naarmate de oorlog vordert.

Op 2 september 1944 vlucht Arthur Prauss als één van de laatste SS'ers uit Breendonk richting Duitsland. Er wordt van uitgegaan dat hij gesneuveld zou zijn tijdens de

Slag om Berlijn (april 1945), ook al wordt dit door sommige andere personen tegengesproken die hem na de WO II zouden opgemerkt hebben.

De psychopaat Johann Kantschuster

Johann Kantschuster wordt in 1897 geboren in de Duitse deelstaat Beieren. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vecht hij aan het front, waarbij hij enkele verwondingen oploopt. Na de Grote Oorlog gaat hij aan de slag als arbeider en sluit zich aan bij een extreemrechtse Freikorps. In 1928 wordt hij lid van de NSDAP en de gevreesde SS. Tijdens de jaren 1920 wordt hij meerdere malen veroordeeld wegens het plegen van geweld.

Kantschusters sinistere carrière als kampbewaker vangt aan vanaf het begin van de era van nazikampen; in maart 1933 wordt hij bewaker te KL Dachau, waar hij

Ethische reflectie:

We zien regelmatig dat bewakers of andere beulen problemen hebben met drankgebruik. Er wordt al eens beweerd dat dit probleem met alcohol een gevolg zou zijn van de gruweldaden die zij op bevel moeten uitvoeren. Anderen beweren dan weer dat de gruweldaden die zij anderen doen ondergaan eerder het gevolg zijn van hun alcoholverslaving. Hoe denk jij hierover?

kort na zijn aankomst een gedetineerde persoonlijk doodschiet. Het tegen hem lopende aanhoudingsbevel wordt evenwel enige tijd later door de politie genegeerd zodat hij zijn carrière kan vervolgen. Echter gaat het vanaf 1938 neerwaarts met hem; zijn drankzucht stort hem in de problemen binnen het systeem der nazi-concentratiekampen. Deze omgangsproblemen zorgen ervoor dat Johann Kantschuster een eerste keer wordt overgeplaatst naar een ander concentratiekamp; na Dachau wordt hij in KL Ravensbrück aangesteld, waar hij bijzonder brutaal optreedt tegen de vrouwelijke kampgedetineerden. Tijdens een dronken bui komt hij zwaar op het hoofd ten val, wat duidelijke psychische littekens op zijn wreedheid zullen nalaten. Zijn brutaliteit te Ravensbrück heeft tot gevolg dat hij een tweede maal wordt overgeplaatst, ditmaal naar KL Mauthausen. Na een schermutseling met een andere kampbewaker in de kantine, trekt Johann Kantschuster zijn wapen en richt deze op zijn SS-collega. Hierop wordt hij onderhevig aan een psychiatrisch onderzoek. De diagnose spreekt boekdelen: Johann Kantschuster wordt niet meer volledig toerekeningsvatbaar verklaard ... Bij wijze van laatste verwittiging, wordt hij nogmaals overgeplaatst: KL Sachsenhausen is het volgende

▼ Karikatuur van Prauss door een gedetineerde in Breendonk

© Alle rechten voorbehouden

kamp op zijn lijst. Ten gevolge van zwaar alcoholgebruik gaat hij lichamelijk zienderogen achteruit. Artsen verklaren hem dan ook volledig ongeschikt om nog te dienen bij de *Waffen-SS*. Elk spoor van hem ontbreekt tijdens de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog tot wanneer hij in september 1942 opduikt als bewaker te Breendonk.

Vrij snel wordt hij er één van de meest gevreesde SS'ers! Niet alleen loopt hij er van 's morgens vroeg tot 's avonds laat dronken bij, ook zijn psychopathie maakt van zijn activiteiten er een macabere periode van. Overal waar dood en verderf aanwezig zijn, vindt men Kantschuster terug: niet alleen schiet hij makkelijk mensen neer, ook geeft hij de genadeschoten aan de gefusilleerde gij-

zelaars. Zijn buitensporige agressie maken van Breendonk een hel. Op de korte periode dat Johann Kantschuster te Breendonk actief was, hij bleef er maar zo'n slordige 7 maanden, vielen de meeste doden te betreuren.

In april 1943 wordt hij opnieuw overgeplaatst, waarna men elk spoor van hem is kwijtgeraakt. Na de Tweede Wereldoorlog wordt er actief door België en Duitsland naar hem gezocht, ook al werd hij sinds het voorjaar 1945 als vermist opgegeven. In 1982 wordt het onderzoek naar één van de meest gevreesde bewakers van Breendonk officieel gestaakt. ■

Johan Puttemans
Pedagogische coördinator
Vzw Auschwitz

WANNEER ROBBEDOES FELIX NUSSBAUM EN DE SLACHTOFFERS VAN DE SHOAH ONTMOET

Wat is het verband tussen Robbedoes, stripfiguur en grote Belgische held, en de Duits-joodse schilder Felix Nussbaum, die in Auschwitz werd vermoord? De tetralogie *L'Espoir malgré tout*, van Émile Bravo, waarin fictie en werkelijkheid, kleine en grote verhalen elkaar kruisen.

Maar ook een tentoonstelling, van 9 december 2022 tot 30 augustus 2023, in het Mémorial de la Shoah in Parijs.

In zijn tetralogie *L'Espoir malgré tout* (Hoop ondanks alles) laat striptekenaar Émile Bravo Robbedoes, een fictief personage, een echt slachtoffer van de Shoah ontmoeten. Bravo beschrijft perfect gedocumenteerd de overlevingsomstandigheden van het Duits-joodse kunstenaarsechtpaar dat de schilder vormt met zijn vrouw, en integreert Robbedoes in hun moeilijke dagelijkse leven.

Een waar meesterwerk dat de *Fauve d'Or* kreeg voor de beste serie op het 49e *Festival de la Bande Dessinée* in Angoulême.

Na de publicatie van het vierde en laatste deel van de reeks op 20 mei 2022 door Dupuis, die dit jaar zijn 100ste verjaardag viert, herneemt de Mémorial de la Shoah in Parijs de ontmoeting tussen Robbedoes en Nussbaum in een tentoonstelling die vanaf 8 december 2022 te bezoeken is.

De confrontatie van de Robbedoes-illustraties van Émile Bravo, originele werken van Felix Nussbaum, archiefdocumenten en stilstaande en bewegende beelden, geeft deze tentoonstelling een inzicht in de bezetting van België: het bestuur, het dagelijkse leven, de

houding van de bevolking, die tegelijkertijd resistent, opportunistisch, collaborerend of berustend was, en de Jodenvervolgving in België.

De fictieve ontmoeting tussen Robbedoes en de weinig bekende schilder, een figuur van de *Nouvelle Objectivité*, Felix Nussbaum en zijn vrouw Felka, die in 1944 naar Auschwitz werden gedeporteerd, leidt de stripfiguur naar de onrust van de Shoah.

Hij ontdekt de deportaties van de Joden uit België en met name uit de Kazerne Dossin in Mechelen, het belangrijkste vertrekpunt van de konvooien gedeporteerde Joden uit België en de regio Nord-Pas de Calais.

De tentoonstelling plaatst Robbedoes ook terug in zijn werkelijke oorsprong. *Robbedoes* is namelijk ook een weekblad dat in 1938 werd opgericht en waarvan de hoofdredacteur, Jean-Georges Evrard, bekend als Jean Doisy, al jaren betrokken was bij verschillende antifascistische structuren. Vanaf 1940 sloot hij zich aan bij het *Front de l'Indépendance* en gebruikte de krant en vooral het poppentheater Le Farfadet (dat Émile Bravo inspireerde) als dekmantel voor zijn ver-

zetsacties.

Hij rekruteerde Victor Martin, bekend als de 'Spion van Auschwitz', en Suzanne Moons, alias 'Madame Brigitte', die in haar eentje enkele honderden Belgische Joodse kinderen redde, voor het Comité ter Verdediging van de Joden. Als hoofdredacteur van het *Journal de Spirou* (de Robbedoes-krant) kon hij een bevoorrechte band opbouwen met de tienduizenden lezers aan wie hij elke week opriep om standvastig te blijven tegenover de tegenspoed die toeslaat. Sommigen van hen zullen zijn advies opvolgen en zich aansluiten bij het verzet.

De serie *L'Espoir malgré tout* (Hoop ondanks alles) van Émile Bravo stelt de begrippen heldendom, engagement, menselijkheid, solidariteit en rechtvaardigheid ter discussie. Robbedoes wordt getuige van de oorlog en de bezetting door te observeren hoe individuen zich organiseren en zich verzetten tegen onrecht.

Meer info:

www.memorialdelashoah.org

STUDIEREIS

IN HET SPOOR VAN DE SHOAH IN POLEN

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

De bezoeken (gidsen in het Nederlands) worden ondersteund door tal van plannen, tekeningen, foto's en getuigenissen. ▲

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

◀ Tijdens de reis worden een aantal opmerkelijke musea bezocht. Hier de Radegast te Łódź.

Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Stichting Auschwitz organiseert jaarlijks een studiereis naar Auschwitz en Birkenau sinds meer dan veertig jaar. De meerderheid van de Joden in België werd onder de Duitse bezetting naar deze oorden gedeporteerd om er bij aankomst vernietigd te worden. Werkbekwame Joden werden opgesloten in het concentratiekamp.

"Auschwitz" is vandaag zonder enige twijfel een symbool, een overkoepelend concept dat verwijst naar de vernietiging van de Joden in Europa. Dat is het in België, maar ook daarbuiten. Zonder daarom afbreuk te doen aan het belang van Auschwitz voor de

herinnering aan de vernietiging van de (Belgische) Joden, willen we ook de Holocaust in het Oosten in de kijker zetten met een tweede studiereis: **In het Spoor van de Shoah in Polen**. Op het ogenblik dat Auschwitz volledig operationeel was, was de 'Aktion Reinhardt' bijna volledig uitgevoerd. Die actie was gericht op de vernietiging van de Joden in het Generaal Gouvernement (Centraal-Polen tijdens het interbellum).

Tijdens de eerste fase van de vernietiging van de Europese Joden voerden de *Einsatzgruppen* de 'Holocaust door kogels' uit in de Baltische staten, Wit-Rusland, Oekraïne en Rusland. Omdat die

slachtpartijen psychologisch te belastend waren voor de uitvoerders, moest een nieuwe methode worden gevonden om de 2.284.000 Joden uit het Generaal Gouvernement en de 400.000 Joden uit de regio Białystok te vermoorden.

Om het parcours van de gedeporteerde Joden uit Oost-Europa vanuit een historische invalshoek te belichten, bezoeken we de vijf moordcentra – Chelmno, Majdanek, Belzec, Sobibór en Treblinka – met de bijbehorende steden en deportatieoord. We voorzien pedagogische ondersteuning met getuigenissen, plannen en fotomateriaal.

STUDIEREIS

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

◀ Het laatste moordcentrum dat we bezoeken is Treblinka. Hier wordt een afsluitceremonie gehouden.

▼ Na het bezoeken van het vroegere getto, gaan we langs de Umschlagplatz.

◀ Het vroegere getto is steeds het vertrekpunt bij elke stad die we aandoen.

De studiereis volgt een chronologisch en logisch schema. Bij elke etappe bezoeken we allereerst de stad zelf, d.w.z. het voormalige getto (Warschau, Łódź, Lublin). Kennismaken met het Joodse leven, de traditie en de cultuur van vóór de Tweede Wereldoorlog is een van de doelstellingen van deze studiereis. We houden daarna halt bij de deportatieplaats vanwaar de Joodse bevolking haar laatste reis aanvatte. Tot slot bezoeken we het moordcentrum dat bij de stad hoort, belicht aan de hand van pedagogische documenten, kaarten en foto's. Op deze manier loopt de bezoeker werkelijk in het spoor van de Holocaust in Polen.

Om het bezoek ter plaatse vlot te laten verlopen, wordt een aantal weken vooraf een bijeenkomst georganiseerd. Daar het een ander facet van de Holocaust betreft, waar wij in West-Europa minder mee vertrouwd zijn, lijkt het ons opportuun om een vormings sessie te organiseren waarbij de deelnemers kennismaken met de structuur en de complexe geschiedenis van de Holocaust in deze contreien, zodat ze de plaatsen tijdens de studiereis beter kunnen situeren.

Opgepast!
Laatste kans om u in te schrijven voor 2023!

Vertrek: 17 juli 2023

Terugkeer: 24 juli 2023

Prijs: € 750,00 per persoon op basis van een tweepersoonskamer. (€ 150,00 per persoon meerkost voor een éénpersoonskamer).

Deze prijs bevat de heen- en terugvlucht (Brussel-Warschau), zeven overnachtingen in comfortabele hotels met uitgebreid ontbijt + twee warme maaltijden per dag, privé-bus met chauffeur gedurende heel de reis, gidsen in verschillende musea en alle toegangstickets tot musea en historische sites.

Vragen en/of inschrijven:
georges.boschloos@auschwitz.be

ONTDEK HET FONDS VAN AUDIOVISUELE GETUIGENISSEN VAN STICHTING AUSCHWITZ

Sinds 1992 heeft Stichting Auschwitz 250 getuigenissen verzameld van slachtoffers van de nazivervolging (Joodse overlevenden, verzetsstrijders, ondergedoken kinderen, enz.). Het doel van de **vzw Auschwitz in Gedachtenis**, die deze collectie beheert, is nu om deze getuigenissen voor zoveel mogelijk mensen toegankelijk te maken, met name via een web-

site die specifiek gewijd is aan audiovisuele getuigenissen. Deze site is zowel een onderzoeksinstrument als een virtuele gedenkplaats, en is bedoeld om eer te bewijzen aan de getuigen en hun werk te bestendigen door hun woorden te verspreiden. U vindt er informatie over de getuigen en de interviews, alsook uittreksels van hun getuigenissen.

Bezoek onze website: <https://fortunoff-testimonies.be>

VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS - STICHTING AUSCHWITZ
WOLSTRAAT 17/BUS 50 - 1000 BRUSSEL - TEL.: +32 (0)2 512 79 98

WWW.AUSCHWITZ.BE
INFO@AUSCHWITZ.BE

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdredactie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Jean Cardoen, Dimitri Roden, Fabian Van Samang, Anne-Sophie Van Vyve
Vertalingen naar het Nederlands: Rudy Trullemans
Graficus: Georges Boschloos

Met de steun van:

 **nationale
loterij**
MEER DAN SPELEN